

ზაზა აბზიანიძე (საქართველო)

ქართული კალეიდოსკოპში დანახული დრამატული სურათები (ზაზა ფირალიშვილის „ქართული კალეიდოსკოპი“)

ზაზა ფირალიშვილის „ქართული კალეიდოსკოპი“ თავისი ისტორიულ-ლიტერატურული რეტროსპექტივით, ბოლოდროინდელი ქართული ესსეისტიკის ერთი-ერთი ყველაზე სერიოზული ტექსტია, რომელსაც, ჩემი ნება რომ იყოს, ჰუმანიტარული და სოციალურ-პოლიტიკური ფაკულტეტების სტუდენტთათვის სავალდებულო საკითხავ წიგნთა ნუსხაში შევიტანდი. მკითხველს წიგნის არქიტექტონიკაზე ზოგადი წარმოდგენა რომ შეექმნას, ალბათ, უმჯობესი იქნება, აქ მისი სარჩევი მოვიხმო (მით უმეტეს, ჩემი მინაწერები გვერდიგვერდ გასდევს თითოეულ თავს): წინათქმა; XVI-XVIII საუკუნეები და ქართული სულიერების ბედი; საბა და ქართული კოსმოსი; ილია: ისტორიული კონტექსტი და პიროვნება; რამდენიმე ფრაგმენტი ვაჟას შესახებ; სიზმრად გამოღვიძება (ესსე ოთარ ჭილაძის შესახებ).

„ქართული კალეიდოსკოპის“ ავტორი მისი ძირითადი კონცეპტების ჩამონათვალს სწორედ წინათქმაში გაგვანდობს და გვეკითხება: „ჩვენ, როგორც ისტორიის სუბიექტებს, გვაქვს თუ არა ის, რასაც შეგვიძლია, დავეყრდნოთ? არსებობს თუ არა ის ღერძი, რომელიც გაამართლებდა უმძიმეს რამდენიმე საუკუნეს, ბოლშევიზმის ათწლეულებს, დამოუკიდებლობის ოცდახუთ წელს – ომებს, სამოქალაქო დაპირისპირებას, ტერიტორიების დაკარგვას, ხელისუფლებათა მონაცვლეობას რადიკალურ და ირაციონალურ განწყობილებათა ფონზე, ადამიანურ მსხვერპლს, მძიმე სოციალურ გარემოსა და მრავალი ადამიანის სულში გაბატონებულ უიმედობას“. ამ მეტაფორულ „ღერძს“ სხვაგვარად „ნაციონალური იდენტობა“ ჰქვია და არაა გასაკვირი, რომ საუკუნოვან გზაზე ეროვნული იდენტობის განლევისა თუ გამოცოცხლების ესოდენ ძნელად მოსახელთებელი ნიშნების თვალმიდევნება განაპირობებს ზაზა ფირალიშვილის წიგნის დისკურსსაც და წარსულთან თუ თანამედროვეებთან მისი დიალოგის მთავარ თემასაც.

„ქართული კალეიდოსკოპის“ ავტორის რწმენით, XVI-XVIII საუკუნეების სულისკვეთების სიღრმისეულ შეგრძნებას ჩვენთვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, რადგან სწორედ იმ დროს შობილი „მკვდარი მეტაფორები“ კისერზე შებმულ ქვასავით ამძიმებენ ჩვენს ეროვნულ სხეულს და ჩაძირავენ კიდევ, თუ „ერთ დღეს ერთეულებში გამჟღავნებული ნება არ აიძულებს, რომ ქიმერებად ქცეული ძველი სახეები თავიდან მოიშოროს და საკუთარი კულტურული და სულიერი პოტენციების გასამჟღავნებლად ახალი ფორმებისა და სახეების ძიებას შეუდგეს“. ზაზა ფირალიშვილის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მისი მოკლე კულტუროლოგიური რეტროსპექტივა ზემოხსენებული ეპოქისა სწორედ იმ „სულისკვეთების სიღრმისეულ შეგრძნებას“ ჰბადებს, რომელიც ასე ხშირად აკლია საგულდაგულოდ

დანერვილ, ვრცელ დისერტაციებსა და გამოკვლევებს. როდესაც ვკითხულობთ, რომ „ქართული სულიერება მძიმე სენით აღმოჩნდა დაავადებული“, რომ ქვეყანაში არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ იდენტობათა კრიზისია, რამაც „ისტორიიდან განდევნილი ერი, არსებითად, გადაუჭრელი ამოცანების წინაშე დააყენა“. ეს მწარე დიაგნოზი მხოლოდ მაკარი ანტიოქიელის ჩანაწერების შთაბეჭდილებით არაა ნაკარნახევი. აი, სად იგრძნობა ფილოსოფოსისა და კულტუროლოგის თვალი, რომელიც, მენტალურ კრიზისს ხედავს იქ, სადაც ისტორიკოსი „ექსპლოატაციის მახინჯ ფორმაზე“ ლაპარაკობს. სამართლიანად საყვედურობდა თავის კოლეგებს პროფ. ილია ანთელავა: „ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ტყვეთა სყიდვა ძირითადად დახასიათებულია, როგორც კლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება, კლასობრივი ბრძოლის მახინჯი ფორმა“ (ილია ანთელავა, „ლევან დადიანი“, თბ., 1990).

XVI-XVIII საუკუნეების ეპოქა, ავტორის მტკიცებით, დაღმასვლის ხანაა, რომელიც ახალი კულტურული პარადიგმების ნაცვლად, „ფსევდომორფოზებს“ (შპენგლერის ტერმინია) მიმართავს, რაც – „ეთნომითოლოგიური წარმოდგენებით გაჯერებულ ნარატივში ეფემერული არსებობის ჩვევა და საკუთარი ბედის მართიროლოგიურ ნათელში ხედვაა...“ ზაზა ფირალიშვილი წერს იმაზეც, რომ, რანამს ექსისტენციალურ ჩიხში მოვექცევით, სწორედ იმ დროიდან მოგვდევს აწმყოს „ისტორიულ გაუგებრობად“ აღქმა, ხოლო „პირქუში სინამდვილის“ საპირწონედ წარსულის აჩრდილების გამონმობა და „პრეტერისტული უტოპიების“ ქადაგება. ვერც დავით გურამიშვილის, ვერც სულხან-საბას ტალანტმა და მცდელობამ ვერ შეცვალეს „ისტორიიდან განდევნილი ერის მსოფლმხედველობრივი სამყარო, ის ინტელექტუალური წყვილი XVI-XVIII საუკუნეების ეპოქისა, რომელსაც ჩვენს ლიტრატურათმცოდნეობაში, საბჭოური ოპტიმიზმის ინერციით, დღემდე „აღორძინების ხანად“ მოვიხსენიებთ.

„ქართული კალეიდოსკოპის“ დასაწყისშივე გაჟღერდა ერთი ავტორისეული თეზა მეტაფორულ „ტრიადაზე“, რომელიც შემდგომშიც გასდევს მთელ ამ ნარატივს: ესაა „ქართული სულიერების „სამ ბოროტ მეტაფორად“ გარდასახული სამი ხასიათი – ლუარსაბი, ყვარყვარე და კვაჭი, რომელთა ჩამოყალიბებას ავტორი სწორედ საბას ეპოქას უკავშირებს, „რადგან სწორედ მაშინ გახდა დასაშვები და შესაძლებელი, რომ ადამიანებს ზნეობისა და გონების კანონების გარეშე ეარსებათ“. ამ დროიდან იწყებენ, ავტორის მტკიცებით „...მოდრობას ჩვენი კულტურის სხეულში „ფეხზე მოსიარულე მიცვალებულები“ – ლუარსაბი, როგორც ლაჩარი და აგრესიული უმეცრება, „ღვთის სიკვდილის“ ეპოქის პროდუქტი, რომელსაც ადარაფერი უშლის ხელს, რომ სრული მეტაფიზიკური კომპეტენცია იკისროს, თავი დემიურგოსად წარმოიდგინოს და მთელი თავისი უგუნური, უგვანი ფანტაზიები რეალურ პროდუქტებად აქციოს; ბოლოს კვაჭი, სრული და ყოვლისმომცველი ზნეობრივი რელატივიზმის ეს ერთ-ერთი ყველაზე სრულყოფილი განსახიერება“.

როდესაც ზაზა ფირალიშვილი თავის თანამედროვეთ მიმართავს, რომ „ის ზნეობრივი და ინტელექტუალური კრიზისი, უფრო კი წყვილია, რომელიც საქართველოში XV საუკუნის შემდეგ გამეფდა, ხელახალ განცდას და გაგებას საჭიროებს და არა იდეალისტი ჟამთააღმწერლის პიეტეტსა და მითის მთხზველობას...“, იგი, ინტელექტუალური დაღმასვლის ანტითეზად გულისხმობს „განდობილთა

მცირერიცხოვან ჯგუფს“ და, პირველ ყოვლისა, სულხან-საბა ორბელიანს. „საბამ ცხოვრება და ძალისხმევა ორ მიზანს მიუძღვნა, – წერს ზაზა ფირალიშვილი, – ისტორიის სივრცეზე გაფანტული ჩვენი სულიერების ფრაგმენტების შეკავშირებას და ჩვენი სამყაროს ერთიან ქრისტიანულ კოსმოსში დაბრუნების იდეას. სხვაგვარად შეუძლებელი იყო ჩვენი „ისტორიაში დაბრუნება“... ისტორია ამ დროს, თურმე რაღაც სხვის გამოთქმას ცდილობდა და განსხვავებული გზებით მიდიოდა თავისი მიზნებისაკენ. საბას ცხოვრება ამ აზრითაც არის არაკონტექსტუალური, თუმცა კი მით უფრო გამირული და მნიშვნელოვანია, რადგანაც მისი ყაიდის მოღვაწეები, საბოლოოდ, სწორედ არაკონტექსტუალურობით პოვებენ თავიანთ ღირსებასა და ღირებულებას და უფალიც მათი მეშვეობით ჩვენთვის იდუმალ სათქმელს გამოთქვამს!..“

არაა გასაკვირი, რომ ზნეობრივი რეაქცია „რეალობიდან გაქცეულ“, თვით-ირონიის უნარს მოკლებულ, „მუმიფიცირებულ“ საზოგადოებაზე კვლავ ძირითად დისკურსად აღიქმება, როდესაც მკვლევარის მხერა „ბედნიერი ერის“ ავტორზე გადაინაცვლებს: „დღეს შეიძლება, გაგვიჭირდეს იმის გააზრება, რომ პირველ-მა მან გაბედა ხმამაღლა განეცხადებინა ჩვენს თანაარსებობაში არსებული ფუნდამენტური მანკის შესახებ, რომლისთვისაც ვერა და ვერ მიგვეგნო, თუნდაც იმ მიზეზით, რომ არც კი ვეძებდით და რომელიც სულიერებას სასაფლაოდ აქცევდა (და ზედმეტად ხშირად დღესაც აქცევს) ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებას და, ამასთანავე, მანვე გვაუწყა იმ პირველადი ხმიანების შესახებ, მნიშვნელობას რომ გვანიჭებს და ჩვენს თანაყოფნას ქართულ თანაყოფნად აფორმებს“. ზაზა ფირალიშვილი ილიას დროინდელი ქართული საზოგადოების უნუგემო სურათის სიღრმეში ჩანვდომას ცდილობს: „შესაძლოა, ისტორიოგრაფიული თვალსაზრისით შეცდომას ვუშვებდე, – წერს იგი, – მაგრამ ვფიქრობ, რომ სწორედ 1832 წელი ახდენს სიმბოლიზებას იმ მომენტისა, როდესაც ჩვენი ისტორიული იდენტობა ხელიდან გაგვისხლტა“.

ქართულ ლიტერატურულ მეტყველებაში გამჟღავნებული „მონუსხულობის სინდრომი“ ზაზა ფირალიშვილმა კარგად შენიშნა და კალამი არ დაუზოგავს ამ ბოსხისმაგვარი, გროტესკული პანორამის შესაქმნელად. თავისი წიგნის ერთ-ერთ ყველაზე ექსპრესიულ პასაჟში იგი წერს, რომ ეს „მონუსხულობის სინდრომი“, ანუ „არსებობის ნების ტოტალური დეფიციტი“ „პირველ რიგში, ჩანდა იმ ფსევდოარქაულ მეტყველებაში, რომლითაც გაჟღენთილი იყო ქართული ლიტერატურა და ინტელექტუალური სალონები. ამ მეტყველების ყალბ პათეტიკას და ფსევდოეპიკურობას კვდომა უნდა დაეფარა, მაგრამ, სინამდვილეში, მასვე ადასტურებდა. ყველაზე ნათლად, ალბათ, სწორედ ამ ენაში, ამ უცნაურ, უსიცოცხლო, ყოფიერებასთან შეხვედრის სიხარულს მოკლებულ პომპეზურ მეტყველებაში ჩანდა იდენტობადაკარგული ხალხის ტრაგედია“.

ისტორიის რეალური განცდა ჰკარნახობს „ქართული კალეიდოსკოპის“ ავტორს აღიაროს, რომ „ილიასა და მის გარემოცვას კვდომის ინერცია არ შეუჩერებიათ, ეს შეუძლებელიც იყო. მათ საამქარაოზე გამოიტანეს იგი და მისი საპირწონე სიმძიმის ცენტრი შექმნეს. სწორედ ამით დაედო სათავე ჩვენს დაბრუნებას ისტორიაში“. (მინდა, აქვე აღვნიშნო, რომ დაინტერესებულ მკითხველს ამ დებულების ფუნდამენტური დასტური შეუძლია, იხილოს შოთა რუსთაველის ინსტიტუტის ამ

ნლის დასაწყისში გამოცემულ მონოგრაფიაში „ლიბერალიზმის ეპოქა ქართულ ლიტერატურაში“).

ვაჟა-ფშაველასადმი მიძღვნილი „ფრაგმენტები“ ფრიად ორიგინალურად იწყება – 1882 წელს თბილისში და შემდგომ – ქუთაისში მიხაი ზიჩის მიერ დადგმული „ცოცხალი სურათების“ შეფასებით: „ცოცხალი სურათების ესთეტიკა იქცა ძალზე ზუსტ გამოხატულებად ისტორიაში ღირსეული დაბრუნების იმ სუროგატული სტრატეგიისა, დღემდე რომ არის ჩვენი ატმოსფერო გაჟღერითილი. ამ ფენომენში თავს ბევრი რამ იყრის: ისტორიიდან განდევნის გამო ასწლეულების განმავლობაში განცდილი სასოწარკვეთაც, პრეტერისტული ზმანებებიც, პათეტიკური რომანტიკაც და გაქცევაც იმ პასუხისმგებლობისაგან, რომელსაც „აქ და ახლა“ აკისრებს პიროვნებას და საზოგადოებას. „ცოცხალი სურათების“ პარადიგმას „ქართული კალეიდოსკოპის“ ავტორი უპირისპირებს ვაჟა-ფშაველასა და ნიკო ფიროსმანის სამყაროს, რადგან, მისი რწმენით, ამდაგვარი „ცოცხალი სურათები“ სინამდვილეში კვდომას განასახიერებდა იმ კულტურისა, რომელსაც ცხოველმყოფელობა, „ვიტალური ძალა და არსებობის ნება“ ჯერ ვაჟა-ფშაველამ, შემდგომ კი ნიკო ფიროსმანმა შესძინეს.

„ქართული კალეიდოსკოპის“ ბოლო თავი ასეა დასათაურებული: „სიზმრად გამოღვიძება (ესსე ოთარ ჭილაძის შესახებ)“. ესსეისტური ნარატივი, ერთი შეხედვით, აქ არ სცილდება ოთარ ჭილაძის „გოდორის“ სიუჟეტს, მაგრამ სინამდვილეში, არა მხოლოდ კომპოზიციურად, აზრობრივადაც ამთლიანებს და ასრულებს ქართული ისტორიის სამსაუკუნოვანი მონაკვეთის ავტორისეულ რეტროსპექტივას ონტოლოგიური გადმოსახედიდან. მთელი ეს ფინალური ერთი მეტაფორის – „სიზმრად გამოღვიძების“ განშლაა. დაკარგული იდენტობის ძიებამ ავტორი სწორედ ამ მეტაფორასთან მიიყვანა და ათქმევინა: „ამ რამდენიმე ხნის წინ მივაგენი, რომ ოთარ ჭილაძეს ერთ-ერთ ინტერვიუში 80-იანი წლების ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან დაკავშირებით, სულ ორიოდე ფრაზით, სიზმარში გამოღვიძება უხსენებია. არადა, უკვე დაწერილი მქონდა, რომ მისი პერსონაჟები სიზმარში გამოღვიძებულებს მაგონებენ... ჩემთვის ეს აღმოჩნდა ერთ-ერთი ყველაზე ზუსტი მეტაფორა იმ მდგომარეობის აღსაწერად, რომელშიც გასული საუკუნის ბოლოდან ვიმყოფებით. ...ის, რაც გაღვიძება და ისტორიაში დაბრუნება გვეგონა, სინამდვილეში გაღვიძების დასიზმრება ყოფილა“. რალაც მეტაფიზიკური ტკივილით წერს ზაზა ფირალიშვილი იმ „თავქარიან ალტკინებაზე“, რომელმაც იმპერიის კედლებში პირველი ბზარის დანახვისთანავე აიტაცა ქართული საზოგადოების აქტიური ნაწილი; იმ გამოუყენებელ შანსებზე, რომელიც, მანვე, შემდგომ, უკვე დიდ პოლიტიკურ თამაშში ჩართულმა, ეგზალტირებულ მიტინგებს ანაცვალა და იმ დანაკარგზე, რომლებითაც შეაბიჯა XXI-ე საუკუნეში („ჩიხიდან გამოსავალი ერთგვარ კოლექტიურ სუიციდში აღმოაჩინეს და უცნაური ენთუზიზმით მოგვიწოდებდნენ მისკენ“). მაგრამ, საბედნიეროდ, „ჩიხიდან გამოსავალი“ „ქართული კალეიდოსკოპის“ ავტორისათვის მაინც არსებობს და ეს – „სულის უკიდურესი სიფხიზლეა“. ის სიფხიზლე, რომელმაც ოთარ ჭილაძის „გოდორი“ უკვე XXI-ე საუკუნეში ერთ გამორჩეულ ზნეობრივ გზამკვლევად მოუვლინა მენტალურ ჩიხში აღმოჩენილი საზოგადოების „დიდ თუ პატარა მამხილებლებს“.

Zaza Abzianidze
(Georgia)

The Dramatic Images Detected in Georgian Kaleidoscope
(“Georgian Kaleidoscope” by Zaza Phiralishvili)

Summary

Key words: Zaza Phiralishvili, “Georgian Kaleidoscope”, Georgian essay.

“Georgian Kaleidoscope” by Zaza Phiralishvili with its historical-literary retrospectives is one of the most serious texts in Georgian essay of the recent period. I will refer to two contents in order to help the reader get some idea about the architectonics of the book: the preface; XVI-XVIII centuries and the fate of the Georgian spirituality; Sul Khan-Saba Orbeliani and Georgian cosmos; Ilia Chavchavadze _ Historical context and an individual; several fragments about Vazha-Pshavela; waking up in a dream (the essay about Otar Chiladze).

The author of “Georgian Kaleidoscope” believes to feel profoundly the aspiration of XVI-XVIII centuries is of a central importance to us as “dead metaphors” born right that time make our national body as heavy as a stone and will definitely make it sink unless the will revealed in minor individuals make them get rid of old bodies turned into chimeras as well as start seeking for new forms and images to reveal their own cultural and spiritual potentials.

The author’s retrospective on a three-century old Georgian history from the ontological viewpoint seems hopeless at first glance. However, there is a way-out for the author. And this is “being extremely alert spiritually”, which was characteristic of Sul Khan-Saba Orbeliani and Ilia Chavchavadze, Vazha-Pshavela and Otar Chiladze, whose novel “Godori” in the XXI century served as a moral guide-book to the society “both big and small accusatory” being in the moral blind alley.